

Ortadoğu Ülkelerinde Ticaret Hacmi ve Terör İlişkisi

Şennur SEZGİN*, Selami SEZGİN**

ÖZ

Bu çalışmada, terörizmin uluslararası ticarete olan etkisi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ele alınarak incelenmektedir. 1980 yılından başlayarak ve özellikle 1990'lardan itibaren dünya ticareti hızla gelişmiştir. 1980-2016 yılları arasında uluslararası ticaretin gelişmesi yolunda çok önemli siyasi ve bilimsel gelişmeler olmakla beraber terör olaylarındaki hızlı artış uluslararası ticarette belirli sınırlamalara neden olmuştur. Globalleşme olgusuyla birlikte uluslararası ticaret olabildiğince genişlemeye başlamıştır. İnternet ve bilişim teknolojilerindeki gelişimde ticaretin çok daha hızlı kolay yapılmasını sağlamıştır. Özellikle ülkelerarası hizmet ticaretinde çok hızlı büyümeler meydana gelmiştir. Bu olumlu gelişmelerle birlikte uluslararası terörizm dünya ticareti üzerine olumsuz etkide bulunmaktadır. 1980-2016 yılları arasında terör olaylarının artması ticari faaliyetlerde azalmaya yol açtığına dair önemli ipuçları vardır. Bu çalışma terörizmin Ortadoğu ülkelerinin dış ticaretini etkileyip etkilemediğini analiz etmektedir. Çalışmada 1980-2016 yılları arasında dış ticaretin teröre karşı duyarlılığı esneklik kavramı ile ölçülmüş ve terörizmin uluslararası ticaret üzerindeki birtakım etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Terörizm, Ticaret hacmi

JEL Sınıflandırması: F11, F52, H563.

Terrorism and International Trade Relations in the Middle East Countries

ABSTRACT

In this study, the effect of terrorism on international trade is examined by considering the countries of the Middle East and North Africa (MENA). Beginning in 1980 and especially since the 1990s, world trade has developed rapidly. Although, along with the important political and scientific developments towards the development of international trade in 1980 - 2016, the rapid increase in terrorist incidents has caused certain limitations in international trade. In the development of Internet and information technologies, it made trading much easier and faster. Particularly in the service trade between countries, they have grown very fast. Along with these positive developments, international terrorism has a negative effect on world trade. Between 1980 and 2016, there are important clues that the increase in terrorist incidents has led to a decline in commercial activity. This study analyzes whether terrorism affects the foreign trade of the Middle East and North African countries. During the 1980-2016 period, the sensitivity of foreign trade to terrorism was measured by the notion of flexibility, and terrorism has had some impact on international trade.

Keywords: Middle East, Terrorism, Trade volume

JEL Classification: F11, F52, H563.

Geliş Tarihi / Received: 12.06.2018 Kabul Tarihi / Accepted: 29.06.2018

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sennursezgin@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4551-1563

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selamisezgin@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4604-0601

1. GİRİŞ

Terörizmle ilgili akademik çalışmalar çok uzun zamandır yapıyor olsa da 11 Eylül saldırılarından sonra artış göstermiştir. Özellikle terörizmin ekonomi üzerindeki etkileri pek çok kişinin ilgisini çekmiştir. Küresel terörle savaş tüm dünyada güvenliğin artırılmasına yol açmış, buda uluslararası ticareti daha maliyetli hale getirmiştir. 2000 yılında tüm dünyadaki terörün maliyeti 4.93 milyar dolar iken, en yüksek olduğu 2014 yılında 104 milyar dolara ulaşmış ve 2016 yılında ise, terörün maliyeti 84 milyar dolar olmuştur (IEP hesaplaması).

Bu alanda artan ilgiyle birlikte, terörizmin ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili olarak, bildiklerimizin açıklığa kavuşturulması ve bütünleştirilmesi gereken çok şey vardır. Ülkelerin ekonomileri üzerinde bu tür maliyetlere neden olan terörizmin incelenmesi çok önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada terörizmin dış ticaret üzerindeki etkileri incelenecektir. Terörün dış ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen, bu çalışma onlardan farklıdır. Önceki çalışmalar, terörün dış ticareti nasıl etkilediğine odaklanmış ve sıklıkla gravity modelleri kullanmıştır. Bu çalışmada dış ticaretin teröre duyarlı olup olmadığı ölçen esneklik kavramı kullanılacaktır.

Bu çalışma, 1980-2016 yılları arasında terörizmin dış ticaret üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bunu yapmak içinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden (MENA) bazıları (Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, İran; Ürdün, Yemen) ele alınacak ve esneklik analizi yapılacaktır. MENA bölgesindeki bazı ülkelerin ele alınma nedeni, 2002'den bu yana en fazla sayıda terör saldırı ve ölümlerin bu bölgede gerçekleşmiş olmasıdır. Tüm terör saldırılarının yüzde 84'ünü ve terörden ölümlerin yüzde 94'ü bu bölgede gerçekleşmektedir (Global Terrorism Index, 2017). Bu analiz için gerekli olan terör verileri için, Maryland Üniversitesi tarafından hazırlanan Küresel Terörizm Endeksi kullanılacaktır. Dış ticaret verileri World Development Indicators'den alınacaktır.

Bir sonraki bölümde, terör olaylarının ticaret üzerindeki etkilerine değinilecektir. Takip eden bölümde geçmiş çalışmalar gözden geçirilecek ve ardından Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde (Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, İran; Ürdün, Yemen) terörün dış ticarete olan etkileri ele alınacaktır.

2. TERÖR OLAYLARI ÜLKELERARASI TİCARETİ NASIL ETKİLER

Terörizmin ticaret üzerindeki etkisi zaman ve yere göre farklılık gösterebilirken, şiddet ve savaş genellikle işlemler için ekstra maliyetler getirdiğinden terörist faaliyet ile ticaret hacmi arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Terörizm ticaret hacmini birçok yoldan etkilemektedir. Birincisi terörist faaliyetler güvenliği tehdit ettiği için ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmenin maliyeti artmaktadır. Terörist saldırıların boyutuna bağlı olarak, insanlar giderek daha fazla şaşkın, gergin veya genellikle daha az güvende hissedilebilir. Terörizm bir ülkenin tüketim ve üretim alışkanlıklarında değişikliklere neden olabilir (örneğin, turizm ve alışveriş alışkanlıklarını ve toplu taşımayla seyahat etme isteğini etkilemektedir), böylece üretim ve tüketim kalıplarını ve dolayısıyla uluslararası ticareti etkilemektedir. Bununla birlikte, terörün ortaya çıkardığı güvensizlik ticaret üzerinde doğrudan bir olumsuz etki oluşturabilir. Terörist saldırıların ve vurulmaların ekonomik etkisi çok tahmin edilemez olduğundan, mevcut iş planları hızla eskimiş olabilir, böylece firmalar genellikle daha büyük risklerle karşı karşıya kalırlar. Bu güvensizlik, bu pazarın uluslararası üreticiler için cazibesini azaltabilir (Nitchs ve Shumacker, 2004).

İkinci olarak, terör olaylarının artması durumunda güvenlik tedbirleri de artacaktır. Katı kuralların uygulanmaya başlamasıyla ticaret daha pahalı hale gelecektir. Ülkelerarası ticarete sınır kapılarında daha fazla bekleme olacak, birçok maddi ve zaman kayıpları ortaya çıkacaktır.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD sınır kapılarını kapatmış ve Kanada, ABD sınırında 1 dakikalık sürede geçen tırlar 20 saat bekletilmiştir. Aynı durum sınırlarında terör faaliyetleri olan birçok ülke içinde geçerlidir. Bu iki durumda işlem maliyetlerini arttıracaktır. Üçüncü olarak, malların doğrudan zarar görmesi söz konusudur. Birçok terörist saldırının hedefi doğrudan ekonomik zarar vermek olmasa da, giderek artan bir şekilde ülke ekonomisini felç etmeye yönelik eylemler yapılmaktadır. Son yıllarda özellikle petrol boru hatlarına yapılan saldırılar bunu göstermektedir.

2.1. Terörizm ve Uluslararası Ticaret ile İlgili Yapılan Ampirik Çalışmalar

Terör ve büyük çaplı şiddet olaylarının uluslararası ticaret üzerinde negatif etkisi olduğu kabul edilebilir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmaların birçoğu da bu görüşü desteklemektedir. Terörün ticaret üzerindeki etkilerini ölçmek için akademisyenler gravity modelleri kullanırlar. Uluslararası iktisatçılar dış ticaretin normal seyrini ölçmek içinde gravity modelleri kullanırlar. Bu modellerde dış ticaret bağımlı değişken, bunu açıklayan milli gelir, nüfus, ülkelerarası uzaklık vb. ise bağımsız değişkenlerdir. İşte bu modellere terör değişkenini eklediğiniz zaman terörün dış ticaret üzerindeki etkileri ölçülmektedir.

Bu konu ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan birisi Nitsch ve Schumacher (2004) makalesidir. Bu çalışmada 1960-1993 yılları arasında 200'den fazla ülkenin yer almakta, "augmented gravity model" ile ülkeler arası ticaret ve terör ilişkisi analiz edilmiştir. Bulguları ise, terör olaylarının uluslararası ticaret hacmini azalttığını bulmuşlardır. Aynı durum politik istikrarsızlık ve askeri çatışmalar içinde geçerlidir. Nitsch ve Schumacher (2004) 'in doğrudan etkilere ilişkin bulguları ise, bir yıl içinde terör olayları iki katı artması durumunda ülkeler arası ticaretin %6 azalacağıdır.

Fратиanni ve Kang (2006), Nitsch ve Schumacher (2004) çalışmasını iki açıdan geliştirmiştir. Birincisi çalışma dönemini 1980-1999 yılları arasını alarak çalışma dönemlerini uzatmış ve terör değişkeninin etkisiz olduğunu bulmuştur. Bu sonucun iki çalışma arasındaki dönem farklılıklarından kaynaklanabileceğini düşünmüşlerdir. İkinci olarak, terörün ülkeler arasındaki ticarete etkisinin mesafeye (uzaklıkla) nasıl bağlı olduğunu araştırmışlardır. Bunu analiz etmek içinde, terör kukla değişkeninin uzaklıkla ve ortak sınır kukla değişkeniyle etkileşimine bakmışlardır. Sonuç olarak, terörle bağlantılı ticaret maliyetleri ticaret ortakları arasında mesafe arttıkça düşmekte iken, ortak bir sınırı paylaşmak terörizmin ikili ticaret üzerindeki maliyetlerini artırma eğilimindedir.

Bu konu ile ilgili diğer bir çalışma ise, Bloomberg ve Hess ve Orphanides (2004) çalışmasıdır. Bu çalışmada şiddetin uluslararası ticaretteki maliyetine bakmışlardır. Ele aldıkları dönem 1968-1999. Uluslararası terör faaliyetlerini ölçmek için ITERATE verisini kullanmışlardır. Ayrıca harici çatışmalar, devrimler, etnik iç savaşı da göz önünde bulundurmışlardır. Sonuç olarak farklı seviyelerde de olsa her türlü şiddetin ticaret üzerinde negatif etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, Bloomberg ve Hess (2004) terörün ticareti azaltıcı etkilerini gümrük tarife oranlarıyla karşılaştırmışlardır. Uluslararası terörizmin %1 ile %3 arasında değişen tarifelere eşit bir ticaret maliyetine yol açarken, toplam şiddet ise %8 den %19 a kadar değişen bir tarifeye eş değer maliyete sahiptir.

Pham ve Doucouliagos (2017) yapmış oldukları çalışmada, terörizmin bir ülkede yarattığı etkilerin, komşu ülkelerdeki ticareti etkileyip, etkilemediğini araştırmışlardır. 1976'dan 2014'e kadar 160'dan fazla ülkeyi ele alarak, bir ulusun bitişik komşularındaki terörist saldırıların ikili ticareti önemli ölçüde azalttığına dair güçlü kanıtlar sunmuşlardır. Komşu bir ülkede meydana gelen her ek terör saldırısı, ikili ticareti ortalama olarak yaklaşık %0,013 oranında düşürmekte ve bu da toplam ticarete yaklaşık 6,4 milyon ABD doları bir azalmaya neden olmaktadır. Terör olaylarının ticaret üzerindeki olumsuz etkileri Sahra altı bölgelerinde

daha yüksektir. Olumsuz ticaret etkileri, terörizmin farklı çeşitler ve hatta sıfır kayıp ile terörist olaylar için bile geçerlidir. Terörist saldırıların olumsuz etkileri ikili ticaret üzerinde olaydan beş yıl sonrasına kadar da etkili olabilmektedir.

Az da olsa bu görüşleri desteklemeyen çalışmalar vardır. Quan Li (2009) daha önce bu konuda yapılan çalışmaların terör saldırının yönünü dikkate almamış, ikili-özel gözlemlenemeyen (dyad-specific unobservable) özellikleri kontrol etmede başarısız olmuş ve farklı gelişmişlik düzeyindeki iki ülkeye eşitmiş gibi davranmışlardır. Li (2009)'nin çalışmasında bu konular göz önünde bulundurulmuştur. 1968-2000 yılları arasında Nitsch ve Schumacher'ın ele aldığı ülkeleri ve metodu uygulamıştır. Quan Li diğerlerinden farklı olarak ikili-özel gözlemlenemeyen (dyad-specific unobservable) etkileri, iki ülke arasındaki politik bağları ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerini kontrol etmiştir. Sonuç olarak terörizmin karşılıklı ticarete her zaman negatif etkileri olmayabileceğini bulmuştur. Bu etkinin ülkelerin gelişme aşamasına ve özellikle iki ülkenin heterojenliğine bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

3. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA (MENA) ÜLKELERİNDE TERÖRÜN DIŞ TİCARETE ETKİSİ

Yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi terörün ticaret üzerindeki etkileri genellikle gravity modellerle ölçülür. Ama bu çalışmada dış ticaretin teröre duyarlı olup, olmadığı esneklik kavramı ile ölçülecektir. Bunun içinde Khan ve Yosuf (2017)'un yaptığı çalışma temel alınacaktır. Duyarlılık esneklikle ölçülmektedir. Esneklik ise, bir ekonomik değişkenin diğer ekonomik değişken karşısındaki duyarlılığıdır. Yani dış ticaretteki yüzde değişimin terör saldırılarındaki yüzde değişmeye oranıdır. Bu durumda dış ticarete (ti), terör saldırılarına (te) dersek ticaret-terör endeksi (TTE);

$$TTE = \frac{\% \Delta t_i}{\% \Delta t_e}$$

olur.

Eğer $TTE < 1$ ise dış ticaret teröre karşı esnek değildir (duyarsızdır)

Eğer $TTE = 1$ ise dış ticaret teröre karşı birim esnektir

Eğer $TTE > 1$ ise dış ticaret teröre karşı esnektir (duyarlıdır).

Bu çalışmada dış ticaretin teröre karşı duyarlı olup olmadığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinden Mısır, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün ele alınarak ölçülecektir. Bu bölgedeki bazı ülkelerin ele alınma nedeni son 15 yılda bu bölgede terör saldırılarının çok hızlı bir şekilde artmasıdır. 2016 yılında tüm dünyada gerçekleştirilen saldırıların %60 bu bölgede olmuştur. Bu saldırıların sadece %8'i altyapı ve kamu personeline yapılmıştır, saldırıların büyük kısmı sivillere yöneliktir. Saldırıların %71 bombalamalar ve patlamalar şeklindedir. Bu, bölgenin uzun çatışma tarihini ve bomba yapım uzmanlığını yansıtmaktadır. Buna karşılık, rehin alma veya suikastlar, medyada çok fazla popüler olmasına rağmen sadece yüzde 12'lik bir paya sahiptir. Silahlı saldırılar saldırıların sadece yüzde onunu oluşturmaktadır ve kalan yüzde yedi altyapıya veya diğer hedeflere karşı yöneltilmiştir. (Global Terrorism Index, 2017).

3.1. Mısır

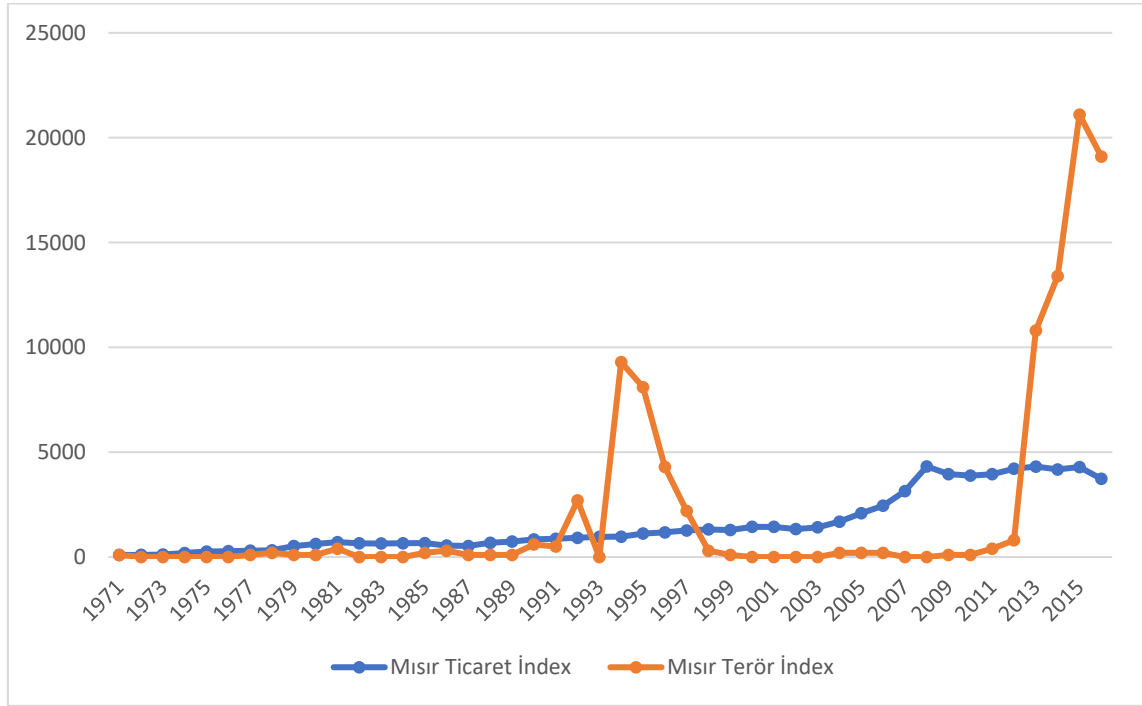
Mısır'da 1978-2016 yılları arasındaki terör saldırılarına baktığımızda, 90'lı yılların başlarına kadar pek terör olayının olmadığı görülmektedir. 90'lı yılların ortalarında terörde bir artış görülmekle birlikte 2000'li yılların başlarında terörün yok olduğunu görüyoruz. 2012 yılından itibaren Mısır'da terörün çok hızlı bir şekilde arttığını görüyoruz. Mısır'da terörizmdeki artış, doğrudan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı yapılan darbeyle ve arkasından Abdül Fetih el-Sisi başkanlığında Müslüman Kardeşlere yapılan baskıyla bağlantılıdır. Arap Baharından önceki iki yılda, terörden dolayı çok az ölüm olmuştur. Mısır da, hükümetin devrilmesinden sonra terörizmde çok büyük artış gerçekleşmiştir. Son yıllarda terör saldırıları dolayısıyla ölümler dokuz kat artmıştır. Özellikle, Mısır'daki terörizmdeki son artış, 1990'lı yıllardaki El-Gama'a el-İslamiyya ve Mısır İslami Cihad tarafından gerçekleştirilen bir dizi yüksek profilli turistleri hedef alan saldırılardan farklıdır. Şu anda Mısır'daki terör saldırılarının en büyük hedefi polislerdir. 2016 yılında gerçekleştirilen saldırıların yarısı polislere karşıdır. 2016 yılında turistleri hedef alan tek bir saldırı vardı. Buda, İslam Devleti Sina Bölgesi'nde İsrailli turistlerini taşıyan bir otobüse ateş açılmasıdır.

Tablo 1: Mısır’da Dış Ticaret ve Terör Verileri (1978-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dti	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1978	3229	5497	8727	0,07	7,08	2	1,00	100	0,07
1979	5396	8773	14169	0,62	62,36	1	-0,50	-50	-1,25
1981	7811	11423	19234	0,14	14,40	4	3,00	300	0,05
1982	6919	10732	17650	-0,08	-8,23	1	-0,75	-75	0,11
1985	6908	11115	18023	0,01	1,12	2	1,00	100	0,01
1986	5645	9183	14828	-0,18	-17,73	3	0,50	50	-0,35
1987	5087	9222	14309	-0,03	-3,50	1	-0,67	-67	0,05
1990	8647	14109	22756	0,14	14,23	6	5,00	500	0,03
1991	10284	13234	23517	0,03	3,35	5	-0,17	-17	-0,20
1992	11886	12939	24825	0,06	5,56	27	4,40	440	0,01
1993	12035	14016	26050	0,05	4,94	1	-0,96	-96	-0,05
1994	11714	14561	26275	0,01	0,86	93	92,00	9200	0,00
1995	13565	16662	30227	0,15	15,04	81	-0,13	-13	-1,17
1996	14033	17718	31751	0,05	5,04	43	-0,47	-47	-0,11
1997	14779	19528	34307	0,08	8,05	22	-0,49	-49	-0,16
1998	13754	21812	35567	0,04	3,67	3	-0,86	-86	-0,04
1999	13654	21144	34798	-0,02	-2,16	1	-0,67	-67	0,03
2004	22258	23330	45588	0,19	19,05	2	1,00	100	0,19
2007	39470	45443	84913	0,28	28,42	1	-0,50	-50	-0,57
2011	48540	58265	106804	0,02	1,79	4	3,00	300	0,01
2012	45809	67929	113738	0,06	6,49	8	1,00	100	0,06
2013	49111	67400	116511	0,02	2,44	108	12,50	1250	0,00
2014	43520	69282	112802	-0,03	-3,18	134	0,24	24	-0,13
2015	43862	72069	115932	0,03	2,77	211	0,57	57	0,05
2016	34818	65923	100741	-0,13	-13,10	191	-0,09	-9	1,38

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

Aynı dönemler için Mısır’ın dış ticaretindeki gelişmelere bakarsak, dış ticaretin 90’lı yıllara kadar aynı seviyelerde devam ettiğini, 90’lı yıllarda hafif yukarı yönlü bir hareketlenme olduğunu görürüz. Dış ticaretle ilgili görülen en ilginç durum, hemen hemen bütün ülkelerde 2008 ekonomik krizi nedeniyle dış ticaret hacminde düşüşler yaşanırken, Mısır’da bu yılda hafif bir yükselişin var olduğu görülmektedir. Terör ticaret endeksine (TTE) baktığımızda sadece üç yılın değerlerinin (1979, 1995, 2016) birden büyük olduğunu, geriye kalan yıllarda ise TTE değerlerinin birden küçük olduğunu görüyoruz. 40 yıla yakın bir veri alınarak yapılan analizde sadece üç yılın değerinin birden büyük olması nedeniyle Mısır’da dış ticaretin teröre karşı duyarlı olmadığını sonucunu vermektedir. Fakat 2016 yılının endeksinin birden büyük olması ve bu yıllarda terörün bariz şekilde artması (bakınız grafik 1) Mısır’da dış ticaretin teröre karşı duyarlı olabileceği sinyalini vermektedir.

Şekil 1: Mısır da Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

3.2. İran

ABD, Batı ülkeleri ve bazı Arap ülkeleri İran'ı teröre destek vermekle suçlamaktadır. Hatta, 1979 İslam devriminden bu yana, İran'ın bir dizi terörist gruba destek verdiği görülmektedir. Bu gruplar Irak'ta ve petrol zengini Körfez ülkelerinde huzursuzluk yaratma, İran'ın düşmanlarını Avrupa'da öldürme ve İsrail ve ABD gibi ülkelerin aleyhine çalışma gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Amerikalılar için en rahatsız edici olanı ise, İran'ın, Lübnan Hizbullahını yüz milyonlarca dolar para, gelişmiş silahlar ve ileri eğitim ile desteklemesidir.

İran'a göre, teröristleri desteklemek onun birçok amacına hizmet etmektedir. Bu amaçlardan bir tanesi ideolojiktir. Tahran çoğu zaman teröristlerin hedeflerinin-İran tarzı İslami bir devleti yaymak, ülkelerin mevcut rejimleri devirmek, İsrail'le savaşmak vb. bunların doğru olduğuna inanmakta ve böylece "iyi adamlar" ı desteklediğini söylemektedir. Ayrıca stratejik olarak da hayati önem taşımaktadır. Terörist gruplarla olan bağlar, İran'ın zayıf askeri gücü ve ekonomisinin başaramadığı şeyi yani dünya üzerindeki etkisini genişletmesini sağlamıştır. Hamas gibi gruplarla olan bağları İran, İsrail'e karşı da önemli bir aktör olarak - Orta Doğu'da her zaman popüler bir ülke yapmıştır. Ayrıca birçok Arap ülkesindeki Şii azınlığında liderliğine soyunmuştur (Bymen, 2013).

İran'da kendi ülkesinde uzun süredir terörizmden mustarıptır. Devrimden bu yana, Halkın Mücahitleri Örgütü (HMÖ) rejime karşı olmuş, şiddet kullanmış, üst düzey yetkilileri öldürmüş ve İran-Irak savaşı sırasında Irak'tan gerilla savaşı yürütmüştür. Buna karşılık, İran, HMÖ üyelerine karşı dünya çapında kan davası gütmüş ve liderlerini öldürmeye çalışmıştır. İran da devlete karşı olan diğer bir grupta Cundullah (Allah'ın askerleri)'dir. Sünni olan Baluch topluluğunu temsil etmektedir ve son on beş yılda İran'da onlarca kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Tahran ayrıca, İsrail ve ABD'yi suçladığı nükleer bilim adamlarına ve üst düzey güvenlik görevlilerine karşı düzenlenen saldırılara da maruz kalmıştır (Bymen, 2013). Fakat

bütün bunlara rağmen İran 70’li yıllarda çok daha fazla terör saldırılarına maruz kalırken, diğer Orta Doğu ülkelerindeki gibi Arap baharından çok etkilenmediği görülmektedir.

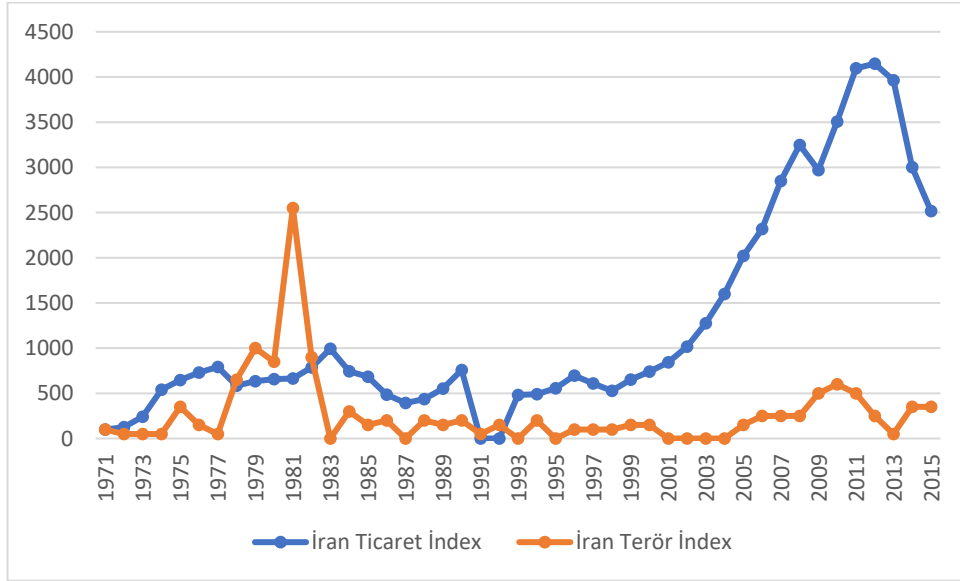
Tablo 2: İran’da Dış Ticaret ve Terör Verileri (1972-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dte	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1972	3936	3689	7625	0,25	24,99	1	-0,50	-50	-0,50
1975	21091	18318	39410	0,19	19,44	7	6,00	600	0,03
1976	25320	19212	44532	0,13	13,00	3	-0,57	-57	-0,23
1977	24821	23449	48270	0,08	8,39	1	-0,67	-67	-0,13
1978	18309	17330	35639	-0,26	-26,17	13	12,00	1200	-0,02
1979	24177	14516	38693	0,09	8,57	20	0,54	54	0,16
1980	12962	27126	40088	0,04	3,60	17	-0,15	-15	-0,24
1981	12431	28083	40514	0,01	1,06	51	2,00	200	0,01
1982	21525	26416	47941	0,18	18,33	18	-0,65	-65	-0,28
1983	22726	37835	60560	0,26	26,32	1	-0,94	-94	-0,28
1984	18359	26972	45331	-0,25	-25,15	6	5,00	500	-0,05
1986	7803	21774	29576	-0,29	-29,16	4	0,33	33	-0,87
1987	12272	11696	23967	-0,19	-18,96	1	-0,75	-75	0,25
1988	8965	17596	26561	0,11	10,82	4	3,00	300	0,04
1989	11842	21819	33661	0,27	26,73	3	-0,25	-25	-1,07
1990	16574	29708	46281	0,37	37,49	4	0,33	33	1,12
1991	0	0	0	-1,00	-100,00	1	-0,75	-75	1,33
1995	20900	12986	33886	0,13	13,36	1	-0,75	-75	-0,18
1996	24316	18092	42408	0,25	25,15	2	1,00	100	0,25
1999	21964	17753	39717	0,23	23,22	3	0,50	50	0,46
2001	24492	26939	51431	0,14	13,75	1	-0,67	-67	-0,21
2005	68635	54597	123232	0,26	26,37	3	2,00	200	0,13
2006	79403	62043	141446	0,15	14,78	5	0,67	67	0,22
2009	93828	87394	181222	-0,09	-8,57	10	1,00	100	-0,09
2010	118815	95131	213946	0,18	18,06	12	0,20	20	0,90
2011	151935	97947	249882	0,17	16,80	10	-0,17	-17	-1,01
2012	131305	121740	253045	0,01	1,27	5	-0,50	-50	-0,03
2013	140562	101242	241804	-0,04	-4,44	1	-0,80	-80	0,06
2014	102796	80362	183158	-0,24	-24,25	7	6,00	600	-0,04

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

Bu dönemler arasında İran’ın dış ticaretine baktığımızda, 1970 yılından Birinci Körfez Savaşına (1990-1991) kadar dalgalı bir seyir izlediğini görüyoruz. Körfez savaşı ve hemen sonrasında dış ticaretin dibe vurduğu görülmektedir. İran, 1990’lı yılların ortalarına doğru İran, dışa açılma politikaları izlemeye başlamıştır. 1996 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üyelik başvurusu yapmıştır. Bu üyelik hedefi doğrultusunda birçok ürünün ithalatında uygulanan

tarife dışı engeller kaldırılmış ve birçok yasaklı ürünün ithalatına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra İran'ın dış ticaretinde dikkate değer bir artış olmuştur (grafik 2). Petrol ve doğal gaz sevkiyatlarındaki artış nedeniyle (toplam ihracatın yüzde 82'si oluşturmaktadır) 1999'dan beri dış ticaret fazlası veren İran'ın ana ticaret ortağı Çin'dir. Ancak, BM Güvenlik Konseyi'nin 2012 Haziran ayında yaptırım uygulama kararı alması, İran'ın dış ticaretini olumsuz etkileyerek, dış ticaretinde azalmaya yol açmıştır. İran'ın için yapılan terör ticaret endeksi analizinde dış ticaretin terörden etkilenmediği görülmektedir.

Şekil 2: İran'da Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

3.3. İsrail

İsrail'in kuruluşu, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Filistin topraklarında Yahudi devlet inşası projesi ile başlamıştır. İngiliz mandası sırasında (1920-1948) özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Yahudilerin bu bölgeye göç etmesiyle 1948 yılında İngiltere'nin desteği ile İsrail kuruldu. Kuruluşundan bu yana, İsrail altı kez geleneksel anlamda savaşla karşı karşıya kaldı ve bu savaşların çoğu aynı anda birden fazla Arap devletine karşı oldu. İsrail ve Arap komşuları arasında artan gerginlik, 5 Haziran 1967'de başlayan 6 Gün Savaşları'na yol açtı. İsrail, Mısır'dan Gazze ve Sina Yarımadası'nı, Suriye'den de Golan Tepeleri'ni aldı. Ürdün güçlerini de Batı Şeria ile Doğu Kudüs'ten çıkardı. 1967'deki savaşta kaybettikleri toprakları diplomatik yollardan geri alamayan Mısır ve Suriye, 1973'teki Yom Kippur bayramı (Yahudilerin dini bayramı) sırasında İsrail'e karşı taarruza girişti. Başlangıçta Mısır ve Suriye, Sina ve Golan Tepeleri'nde ilerleme kaydettiler. Üç hafta süren çarpışmalar sonunda, İsrail 1967'deki ateşkesin ötesinde de yerler edindi. ABD, Sovyetler Birliği ve BM, diplomatik çabaları sonucu ateşkes sağlandı. Bu savaşta Mısır ve Suriye, 8 bin 500 asker, İsrail ise 6 bin asker kaybetti (www.bianet.org).

Arafat liderliğindeki FKÖ ile onun dışındaki Filistinli örgütler mesela Ebu Nidal gibi örgütler, İsrail ve diğer hedeflere karşı 1970'lerde bir dizi eylem düzenledi. Kara Eylül diye de bilinen Ebu Nidal'in örgütü, 1972 Münih Olimpiyatları'ndaki eylemde 11 İsrailli sporcuyla öldürdü. İsrail işgaline karşı intifada, yani kitlesel ayaklanma Gazze Şeridi'nde başladı; kısa sürede Batı Şeria'ya yayıldı. Birinci intifa adı verilen bu direniş 1987-1992 tarihleri arasında

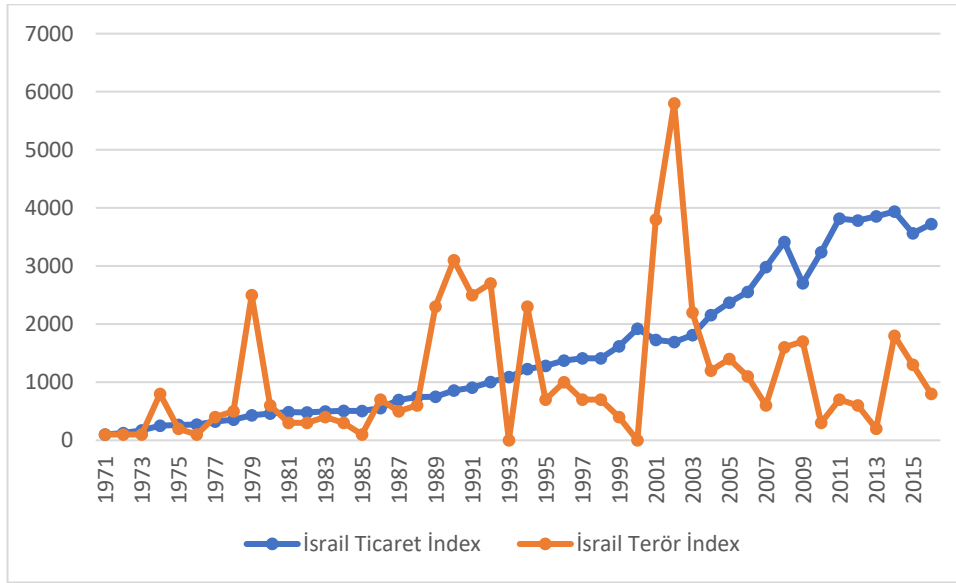
gerçekleşti. Haziran 1992'de İsrail'de sol kanadın, yani İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ile bir barış süreci başladı. 1996 yılında ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu çatışmalar tekrar başladı. İsrail, Lübnan'ı üç hafta süreyle bombaladı. 1999 yılında İsrail'de seçimleri işçi partisi kazandı ve parti başkanı Ehul Barak Filistinle barış vaat ediyordu. Beş yıllık barış süreci sonunda pek bir şey elde edilememiş, Filistin halkında büyük bir bıkkınlık olmuştur. Bu durumlar devam ederken 2000 yılının Eylül ayında muhalefet lideri Ariel Şaron, Mescid-i Aksa'yı ziyaret etti. Bu ziyaret üzerine Filistinliler gösterilere başladı. Gösteriler El Aksa intifadası diye anılan ayaklanmaya dönüştü. İsrail'de 2000 yılın başında terörün zirve yapmasına neden oldu. Birkaç dalga halinde gelen intihar saldırıları ardından, İsrail önce mart sonra da haziran aylarında Batı Şeria'nın neredeyse tamamını işgal etti. 2002 yılı boyunca belirli aralıklarla İsrail'de terör saldırıları gerçekleşti. 2004 yılı İsrail'in hava saldırıları ve Filistinlilerin intihar saldırılarının yaşandığı bir yıl oldu. Bu yılda FKÖ lideri Yaser Arafat öldü ve Mahmut Abbas liderliğe getirildi. 2005 yılında İsrail Başbakanı Ariel Şaron, Gazze'den çekilme kararı aldı (www.bianet.org).

Tablo 3: İsrail’de Dış Ticaret ve Terör Verileri

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	diti	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1987	13909	20257	34166	0,25	25,29	5	-0,29	-29	-0,89
1988	15407	21139	36546	0,07	6,97	6	0,20	20	0,35
1989	16417	20391	36808	0,01	0,72	23	2,83	283	0,00
1990	18210	23822	42032	0,14	14,19	31	0,35	35	0,41
1991	17682	26845	44527	0,06	5,94	25	-0,19	-19	-0,31
1992	20147	29161	49308	0,11	10,74	27	0,08	8	1,34
1993	21390	32018	53408	0,08	8,31	1	-0,96	-96	-0,09
1994	24355	35815	60170	0,13	12,66	23	22,00	2200	0,01
1995	27572	35368	62940	0,05	4,60	7	-0,70	-70	-0,07
1996	29754	37604	67358	0,07	7,02	10	0,43	43	0,16
1997	32007	37327	69334	0,03	2,93	7	-0,30	-30	-0,10
1999	38301	41126	79428	0,15	14,67	4	-0,43	-43	-0,34
2000	47156	47094	94250	0,19	18,66	1	-0,75	-75	-0,25
2001	40976	43915	84891	-0,10	-9,93	38	37,00	3700	0,00
2002	39871	43227	83098	-0,02	-2,11	58	0,53	53	-0,04
2003	44023	44813	88835	0,07	6,90	22	-0,62	-62	-0,11
2004	53082	52759	105841	0,19	19,14	12	-0,45	-45	-0,42
2005	58236	58144	116380	0,10	9,96	14	0,17	17	0,60
2006	62952	62376	125328	0,08	7,69	11	-0,21	-21	-0,36
2007	72582	73747	146329	0,17	16,76	6	-0,45	-45	-0,37
2008	83372	84157	167529	0,14	14,49	16	1,67	167	0,09
2009	69375	63349	132724	-0,21	-20,78	17	0,06	6	-3,32
2010	82047	76881	158929	0,20	19,74	3	-0,82	-82	-0,24
2011	94452	92916	187368	0,18	17,89	7	1,33	133	0,13
2012	93135	92512	185647	-0,01	-0,92	6	-0,14	-14	0,06
2013	97928	91307	189235	0,02	1,93	2	-0,67	-67	-0,03
2014	99464	93835	193300	0,02	2,15	18	8,00	800	0,00
2015	91995	82959	174953	-0,09	-9,49	13	-0,28	-28	0,34
2016	95029	87739	182768	0,04	4,47	8	-0,38	-38	-0,12

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

İsrail’in dış ticaret verilerine baktığımızda 1970’li yıllardan itibaren sürekli arttığını görüyoruz. 2008 ekonomik krizinde belirgin bir düşüş yaşanmakla beraber tekrar bir toparlanma yaşanmıştır. Kurulduğu yıldan beri sürekli karmaşa ve intifada yaşayan bir ülke olan İsrail’in TTE indeksi sadece iki yıl (1992 ve 2009) yılında birin üstünde bir değer almış onun dışında bu ülkede dış ticaretin terör olaylarına karşı çok da duyarlı olmadığını söyleyebiliriz.

Şekil 3: İsrail de Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

3.4. Suudi Arabistan

Sınırlarında herhangi bir terör saldırısı olmamasına rağmen terör saldırılarına maruz kalan bir ülkedir. Suudi toprağına yapılan ilk büyük saldırı, 1979 yılındaki Büyük Camii kuşatmasıdır ve krallığın batılılaşmasına karşı çıkan militanlar caminin kontrolünü ele geçirmişlerdir. İki hafta süren kuşatmada, yüzlerce kişi öldü ve kuşatma Pakistan ve Fransız komandoları tarafından sonlandırıldı. Yakalanan militanlar idam edildi. Birinci Körfez Savaşı sırasında 1994'te ABD askerlerini buraya yerleştirilmesinden sonra El-Kaide'nin kurucusu Usame bin Ladin, Suudi vatandaşlığını terk etti ve Müslümanları hüküm süren Suud hanedanlığına karşı çıkmaya çağırdı. Militanlar batılıları, Suudi hükümet güçlerini ve dini azınlıkları hedef aldılar. 1996 yılında, Dhahran'da bir ABD askeri üssü patladı, 19 kişi öldü ve 300'den fazla yaralandı. 2000'li yıllarda yabancıları hedef alan saldırılar devam etti: 2003 yılında, Riyad'da çoğunlukla Batılıların oturduğu bölgede intihar saldırısında 35 kişiyi öldü ve yüzlerce kişi yaralandı. Haftalar sonra Jubail'de bir deniz üssünde bir Amerikanlı vurularak öldürüldü. Saldırı, Batı göçmenlerin ülkeyi terk etmesine yol açtı. Yine aynı yılın Kasım ayında, intihar bombası sonucu çoğu Suudi uyruklu, 17 kişi öldü. 2004 yılında terör saldırılarının tırmandığı görülmektedir: Militanlar, Riyad'daki güvenlik güçleri karargâhını, Yanbu'daki bir petrokimya bölgesini, Khobar'da bir petrol bileşimini ve Cidde'deki ABD konsolosluğunu hedef aldı. Aynı yılın Haziran ayında Riyad'daki silah saldırılarında iki Amerikalı ve bir BBC kameramanı öldü. Yerel Kaide lideri Abdülaziz el-Mukrin'in güvenlik güçleri tarafından öldürüldükten sonra saldırılarda bir azalma görüldü (Porter, 2017).

DEAŞ'ın yükselişi ile birlikte 2013 yılından itibaren Suudi Arabistan'da terörün yeniden arttığı görülmektedir ve 2,500 Suudi uyrukunun bu örgüte katılmasıyla, Irak ve Suriye'deki ikinci en büyük yabancı savaşçı grubu olmuşlardır. 2014 yılından itibaren Suudi Arabistan, DEAŞ'ı yasakladı ve terör örgütü olarak kabul edip, bununla mücadele eden uluslararası koalisyona katıldı. DEAŞ, Suudi Arabistan'da bir dizi saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Mayıs 2015'te ülkenin doğu illerindeki Şii camilerine düzenlenen saldırılarda 25 kişi ölmüştür.

Medine'de bulunan Peygamberin Camii'ne yakın yerlerde olmak üzere Temmuz 2016'da bir dizi bombalama eylemi gerçekleştirmiştir (Porter, 2017).

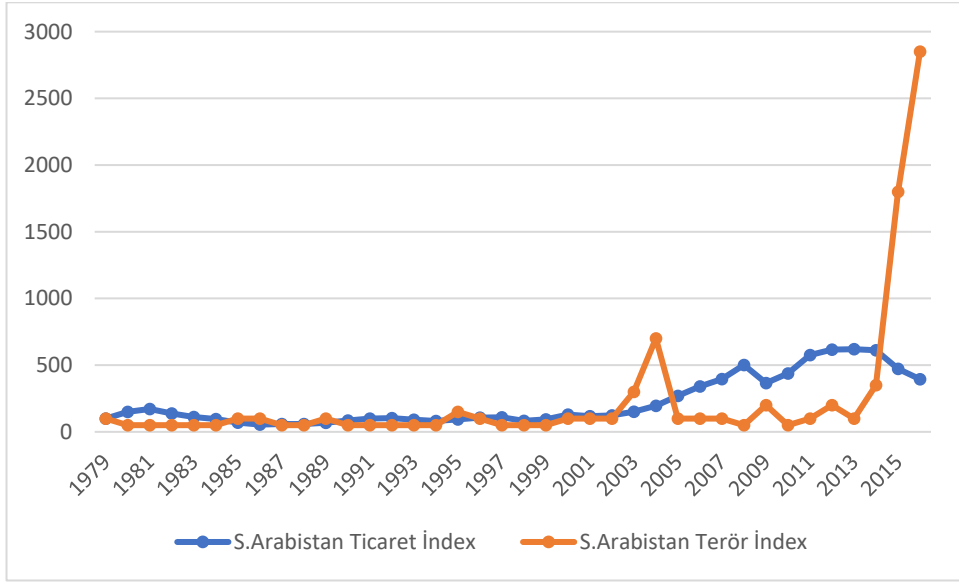
Tablo 4: Suudi Arabistan'da Dış Ticaret ve Terör Verileri (1972-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dti	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1980	104411	44920	149332	0	49,83	1	-0,50	-50	-1,00
1985	31243	38071	69314	0	-27,34	2	1,00	100	-0,27
1987	26447	31821	58268	0	7,23	1	-0,50	-50	-0,14
1989	32175	36305	68479	0	16,63	2	1,00	100	0,17
1990	47446	36904	84350	0	23,18	1	-0,50	-50	-0,46
1995	53521	39712	93233	0	14,82	3	2,00	200	0,07
1996	63501	42253	105755	0	13,43	2	-0,33	-33	-0,40
1997	64989	43199	108189	0	2,30	1	-0,50	-50	-0,05
2000	82259	46926	129186	0	38,10	2	1,00	100	0,38
2003	98957	51744	150701	0	23,05	6	2,00	200	0,12
2004	131921	62350	194271	0	28,91	14	1,33	133	0,22
2005	187389	81797	269186	0	38,56	2	-0,86	-86	-0,45
2008	322854	176685	499538	0	26,59	1	-0,50	-50	-0,53
2009	202056	162069	364125	0	-27,11	4	3,00	300	-0,09
2010	261831	174203	436034	0	19,75	1	-0,75	-75	-0,26
2011	376224	197977	574201	0	31,69	2	1,00	100	0,32
2012	399420	215206	614626	0	7,04	4	1,00	100	0,07
2013	387644	229901	617545	0	0,47	2	-0,50	-50	-0,01
2014	354541	255383	609924	0	-1,23	7	2,50	250	0,00
2015	218010	253555	471565	0	-22,68	36	4,14	414	-0,05
2016	198290	195108	393398	0	-16,58	57	0,58	58	-0,28

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

Suudi Arabistan'da dış ticaret hacmindeki değişimin 2000'li yıllara kadar oldukça durağan olduğunu görüyoruz. 2000'li yılların başlarından 2008 krizine kadar yavaş yavaş bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2008 krizinden dolayı 2009 yılında %30 varan bir düşüşten sonra 2012 yılına kadar bir artış gözlenmektedir. 2013 yılından itibaren (büyük bir olasılıkla petrol fiyatlarındaki düşüşlerden dolayı) dış ticaret hacminde azalma görülmektedir.

Bu çalışmada Suudi Arabistan'ın 1980 yılından 2016 yılına kadar olan döneminden dış ticaretinin teröre duyarlı olup olmadığı ölçülmüştür. Ticaret terör endeksine göre bu yıllar arasındaki bütün endeks değerleri birden küçük olduğu için bu ülkede ticaretin teröre duyarlı olmadığını söyleyebiliriz.

Şekil 4: Suudi Arabistan'da Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

3.5. Yemen

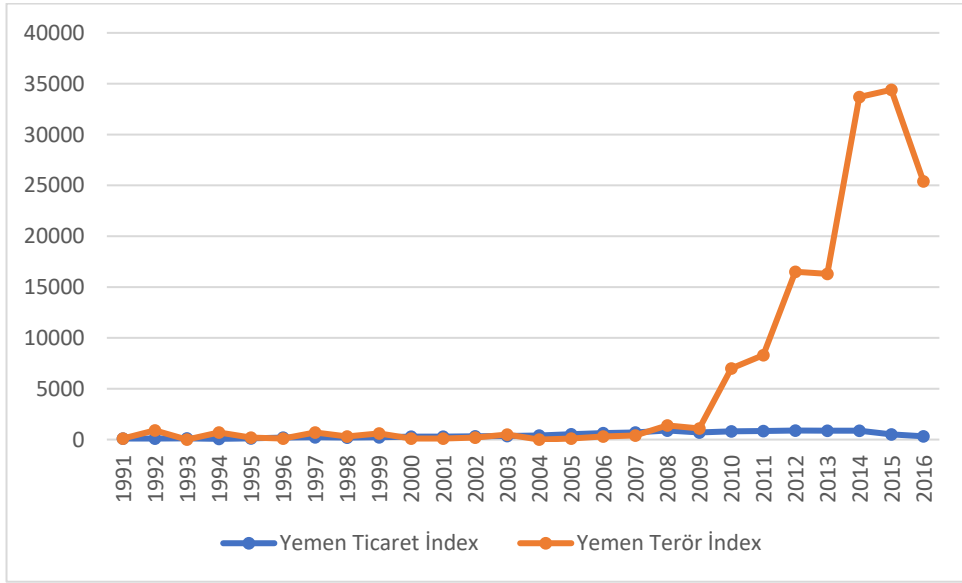
2010 yılında Tunus'da başlayan ve adına "Arap Baharı" denilen süreçte Yemen'de de halk 11 Şubat 2011'de 33 yıllık Ali Abdullah Salih yönetiminin son bulması için sokaklara döküldü. Başkent Sana'dan başlayan ve kısa sürede tüm ülkeye yayılan ayaklanmalar, Salih'in Aralık 2011'de yetkilerini yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye devretmesiyle sonuçlandı. BM ve Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) girişimiyle 18 Mart 2013'te Cumhurbaşkanı Hadi başkanlığında Ulusal Diyalog Konferansı toplantıları yapıldı ve siyasi parti temsilcilerinden 22 üyeli bir kurul oluşturuldu. Kurul, 2 Şubat 2014'te ülkenin 6 federal bölgeye ayrılmasına karar verdi. Bu sürecin ardından ise İran destekli Husiler tarafından sık sık düzenlenen gösterilerde, Cumhurbaşkanı Hadi'ye hükümeti feshetmesi ve yerine Ulusal Birlik Hükümeti kurulması yönünde baskı uygulandı. Husiler, Cumhurbaşkanı Hadi yönetimine karşı sürdürdükleri gösterilerin ardından 21 Eylül 2014'te başkent Sana'yı ele geçirdi. Şubat 2015 yılında Cumhurbaşkanı Hadi İstifa etti. Yemen'de 2015'ten bu yana süren şiddetli çatışmalarda ne hükümet güçleri ne de Husiler ve onlara destek veren Salih yanlıları toplam kayıplarıyla ilgili bilgi veriyor. Ordu birlikleri ve hükümet yanlısı halk direniş güçleri (HDG) saflarında savaşanlardan şu ana kadar 5 binden fazla kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilirken, her ay yaklaşık 500 kayıp veren Husiler ile destekçilerinin safında ise öldürülenlerin 15 binin üzerinde olduğu iddia ediliyor (Geldi, 2018). Yemen'deki iç savaş S. Arabistan ve İran'ın katılımıyla uluslararası bir hale dönüşmüştür. Yemen'de 2016 yılında ölümlü terör saldırılarında % 50 ye yakın bir azalma meydana gelmiştir (2015 yılıyla karşılaştırıldığında). Bu kısmen, 2016 yılında başlatılan çeşitli ateşkeslerin yansımalarının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Ancak, terörist saldırılarında aynı oranda bir azalma olmamıştır. Bu genellikle gruplar yeteneklerini saldırılarla göstermek istediğinde, ancak ölümlerin müzakerelere gölge etmesini istemediğinde görülür. Bununla birlikte, insani durum, çatışmalar sonucunda ülke içinde yerinden edilmiş en az üç milyon Yemenli için korkunç bir dramdır.

Tablo 5: Yemen’de Dış Ticaret ve Terör verileri (1972-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dte	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1992	675	1935	2610	0,07	6,63	9	8,00	800	0,01
1993	675	2051	2727	0,04	4,48	1	-0,89	-89	-0,05
1994	521	1216	1738	-0,36	-36,27	7	6,00	600	-0,06
1995	953	1787	2740	0,58	57,68	2	-0,71	-71	-0,81
1996	2228	2744	4972	0,81	81,48	1	-0,50	-50	-1,63
1997	2481	3084	5566	0,12	11,94	7	6,00	600	0,02
1998	1679	2983	4662	-0,16	-16,24	3	-0,57	-57	0,28
1999	2662	2840	5502	0,18	18,01	6	1,00	100	0,18
2000	3990	3279	7270	0,32	32,13	1	-0,83	-83	-0,39
2002	3957	4034	7991	0,14	14,39	2	1,00	100	0,14
2003	4292	4469	8761	0,10	9,63	5	1,50	150	0,06
2004	5048	4920	9968	0,14	13,78	1	-0,80	-80	-0,17
2006	7873	7789	15662	0,22	21,76	3	2,00	200	0,11
2007	7775	9360	17135	0,09	9,41	4	0,33	33	0,28
2008	10182	11681	21864	0,28	27,59	14	2,50	250	0,11
2009	7118	9988	17107	-0,22	-21,76	11	-0,21	-21	1,02
2010	9271	10629	19900	0,16	16,33	70	5,36	536	0,03
2011	9929	10708	20637	0,04	3,71	83	0,19	19	0,20
2012	8802	12921	21723	0,05	5,26	165	0,99	99	0,05
2013	9037	12186	21223	-0,02	-2,30	163	-0,01	-1	1,90
2014	9287	12257	21544	0,02	1,51	337	1,07	107	0,01
2015	3864	8485	12349	-0,43	-42,68	344	0,02	2	-20,55
2016	898	6855	7752	-0,37	-37,22	254	-0,26	-26	1,42

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

Yemen’in dış ticaretine baktığımız zaman, 1990 -2016 yılları arasında dış ticaretinde çok büyük bir sıçramanın olmadığını, hep aynı düzeyde seyrettiğini görüyoruz. Bu düşük düzeyde seyreden dış ticaret hacminin teröre karşı duyarlı olup olmadığına baktığımızda, 2013 yılına kadar ticaret terör endeksinin birin altında olduğunu görüyoruz. Ama 2013 yılından sonra, iç savaşın başlamasıyla birlikte dış ticaret teröre karşı duyarlı hale gelmiştir. 2013 yılında terör ticaret endeksi 1.90 iken, 2015 yılında 20.5 ve 2016 yılında 1.4 olmuştur. Bu değerler birin üzerinde olduğu için Yemen’de dış ticaretin teröre karşı duyarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 5: Yemen’de Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

3.6. Ürdün

Ürdün’ün 1948’deki bağımsızlık ilanından bu yana politik olarak istikrarlı bir ülke olmasına rağmen, Ürdünlülerin Filistin-İsrail çatışmasından dolayı radikalleşmeye maruz kalma gibi bir geçmişi vardır. Sürmekte olan ihtilafa yakınlığı nedeniyle, Ürdün yüz binlerce Filistinli mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Suriye ve Irak’taki çatışmaya katılanlar için temel motivasyon faktörleri arasında işsizlik, hükümetten duyulan memnuniyetsizlik, eşitsizlik, Suriye’ye yakın komşu terör örgütleri, Sünni Müslümanlara ve mezhep politikalarına sadakat bulunmaktadır (Global Terrorism Index, 2017).

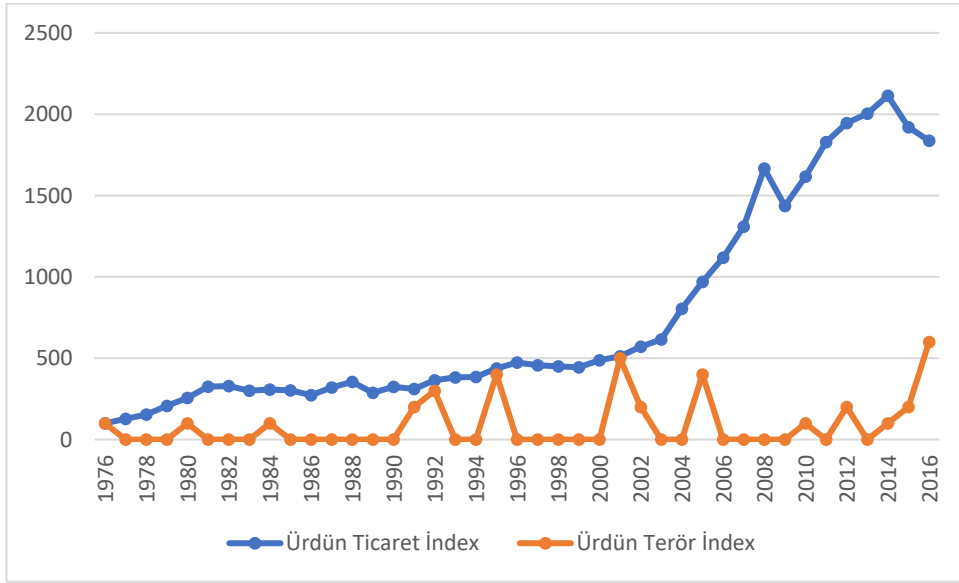
Sınırlarında istikrarsız ülkelerin olması nedeniyle Ürdün’ün geri dönen radikal savaşçıların saldırılarına hedef olduğu görülmektedir. 2016 yılında Ürdün’de 20 kişiyi öldüren ve 31 kişiyi yaralayan altı terörist saldırı gerçekleştirildi.

Tablo 6: Ürdün’de Dış Ticaret ve Terör verileri (1972-2016)

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Toplam Ticaret	dti	Tic. Büy. Oranı	Terör	dte	Terör artış oranı	Tic. Ter. İndeks
1977	695	1738	2433	0,27	26,95	1	-0,50	-50	-0,54
1980	1579	3336	4915	0,24	23,68	2	1,00	100	0,24
1981	1913	4321	6234	0,27	26,83	1	-0,50	-50	-0,54
1984	1941	3951	5892	0,02	2,22	2	1,00	100	0,02
1985	1980	3808	5789	-0,02	-1,75	1	-0,50	-50	0,04
1991	2493	3470	5963	-0,04	-4,09	3	2,00	200	-0,02
1992	2668	4324	6992	0,17	17,25	4	0,33	33	0,52
1993	2822	4493	7315	0,05	4,63	1	-0,75	-75	-0,06
1995	3480	4902	8381	0,14	13,57	5	4,00	400	0,03
1996	3663	5416	9079	0,08	8,32	1	-0,80	-80	-0,10
2001	3782	6027	9809	0,05	5,08	6	5,00	500	0,01
2002	4552	6384	10936	0,11	11,49	3	-0,50	-50	-0,23
2003	4830	6967	11797	0,08	7,88	1	-0,67	-67	-0,12
2005	6714	11859	18573	0,21	20,56	5	4,00	400	0,05
2006	8201	13231	21432	0,15	15,39	1	-0,80	-80	-0,19
2010	12752	18241	30993	0,13	12,62	2	1,00	100	0,13
2011	13744	21301	35045	0,13	13,07	1	-0,50	-50	-0,26
2012	14307	22975	37283	0,06	6,39	3	2,00	200	0,03
2013	14228	24172	38400	0,03	3,00	1	-0,67	-67	-0,04
2014	15525	24985	40510	0,05	5,50	2	1,00	100	0,05
2015	14102	22694	36796	-0,09	-9,17	3	0,50	50	-0,18
2016	13576	21624	35200	-0,04	-4,34	7	1,33	133	-0,03

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

Ürdün’ün dış ticaretine baktığımızda 1970’li yıllardan itibaren yavaş yavaş artan dış ticaretin 2002 yılından sonra çok hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. 2008 krizinde ticarete bir azalma olmakla beraber, 2014’e kadar bir toparlanma olmuş ve 2014’den itibaren Ürdün dış ticaretinde azalma meydana gelmiştir. Ürdün’de 1970 -2016 yılları arasında dış ticaretin teröre karşı duyarlı olup olmadığını ölçtüğümüz ticaret terör endeksine (TTİ) göre, bu dönemler arasında yapılan hesaplamalarda değerler birden küçük bulunduğu için dış ticaretin teröre karşı duyarlı olmadığını söyleyebiliriz.

Şekil 6: Ürdün’de Dış Ticaret ve Terör

Kaynak: Global Terrorism Database (2017), World Development Indicators (2017)

4. SONUÇ

Bu çalışma, terörizmin dış ticaret üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Bu etkiyi ölçmek için 1970-2016 yılları arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinden Mısır, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Yemen, Ürdün ele alınmıştır. Öncelikle bu ülkelerin maruz kaldıkları terör faaliyetleri kısaca gözden geçirilmiş ve terörün dış ticaret üzerindeki etkileri esneklik göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Buna göre, Mısır, İsrail, Suudi Arabistan ve Ürdün’de dış ticaretin teröre karşı duyarlı olmadığı sonucu elde edilmiştir. Yemen’de ise son yıllarda dış ticaretin teröre karşı duyarlı olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında dış ticaret teröre karşı duyarlı değildir. Bu, dış ticaretin terörist faaliyetlerden etkilenmediği anlamına gelir. Neden böyle bir sonuç elde edildi?

İlk akla gelen olasılık toplanan verilerle ilgilidir. Çünkü mevcut analizlerde kullandığımız terör verileri terörist saldırıları şiddetleri açısından ayırt etmemektedir. Ciddi boyutta olmayan saldırılar ile can kaybına yol açan ciddi boyuttaki saldırılar ticaret üzerinde farklı etkileri sahip olacaktır, ancak bunlar birlikte toplanır ve eşit şekilde analiz edilir. Dolayısıyla da yapılan analizlerde bu ayırım net bir şekilde görülmemektedir. Kırsal alanda güvenlik güçleri ile teröristlerin çatışmasının etkisi ile büyük şehirlerde yaşanan terör saldırılarının etkisi birbirinden farklı olacaktır. Ama birçok analizde bu iki olay birlikte ele alınıp değerlendirilmektedir. Bu da bizi yanlış sonuçlara yönlendirebilmektedir.

İkincisi, terör özellikle belli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmıştır, buralara sıcak bölge denilmektedir. Bu sıcak bölgelerdeki ülkelerde ticaret muhtemelen zorlanıyordur, ancak bu etki zaten uzun süredir devam etmekte olduğundan, yeni terör saldırılarının ekonomik davranışlar üzerinde ekstra bir etkisi olmayacaktır. Çünkü maliyetler zaten öngörülmüş ve içselleştirilmiştir ve ticaret seviyeleri uzun süre bastırılmıştır. Dolayısıyla şu anda itibari ile terörist saldırıların ticarete olan etkisini tahmin etmek için bir çalışma yapılırsa, bunu negatif etkilerini destekleyici kanıt bulması muhtemel değildir. Bu terörün ticareti azaltmadığı anlamına gelmez, ancak etkinin uzun vadede yerleştirilmesi anlamına gelir.

Üçüncü olarak, mevcut araştırmalar küresel ekonomideki uluslararası ticaretin devasa büyüklüğü ve terörizmden dolayı ticareti azaltmanın fırsat maliyetini göz önüne bulundurmamaktadırlar. Oysa piyasalar çok rekabetçi hale gelmiştir. Eğer terör nedeniyle bir ekonomik aktör piyasadan çekilirse, yeri hemen başkaları tarafından doldurulmaktadır. Gittikçe rekabetçi bir küresel pazarda faaliyet gösteren kâr amaçlı firmalar için, terörizmden dolayı ticaretten vazgeçmenin maliyeti onun faydasını aşabilir. Hükümetler, terörle mücadele tedbirleri ile ticaretin genişletilmesi arasındaki denge kurma baskısı ile de karşı karşıyadır. Bu baskılar ABD hisse senedi piyasasının hızlı bir şekilde 9/11 öncesi seviyesine dönmesinde görülmektedir. Terörist saldırıların ticarete geçici gecikmelere neden olduğu ölçüde, muhtemelen saldırılardan sonra hızlı bir geri dönüş ve ticaret hacminde hemen toparlanma gözlenmektedir (Li, 2009). Aynı şeyi İstanbul Atatürk Havalimanına yapılan terör eyleminden sonrada görüyoruz. Saldırıları bertaraf edildikten kısa bir süre sonra Havaalanı tekrar hizmet vermeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Blomberg, S. Brock, Hess, Gregory D. ve Orphanides, Athanasios (2004). The macroeconomic consequences of terrorism, *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1007-1032.
- Braithwaite ve Li (2007). Transnational terrorism hot spots: Identification and impact evaluation, *Conflict Management and Peace Science*, 24(4), 281-296.
- Byman, Daniel L. (2013). Iran's Terrorism Problems, (Çevrim içi: www.brookings.edu.tr), Erişim Tarihi: 21 Aralık, 2017.
- Fratianni M. and Kang H.(2006). International Terrorism, International Trade, and Borders, in Michele Fratianni (ed.) *Regional Economic Integration (Research in Global Strategic Management, Volume 12)* Emerald Group Publishing Limited, Chapter 10.,203 – 223.
- IEP (2017) <http://economicsandpeace.org/reports/> (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017)
- Geldi, Mahmut (2018) Devrimden iç savaşa Yemen'de Yaşananlar, (Çevrim İçi www.aa.com.tr/) (Erişim Tarihi 5 Mayıs,2018)
- Global Terrorism Database (2017). <http://www.start.umd.edu/gtd> (Erişim Tarihi 10 Mayıs 2017)
- Khan, A. And Yusof, Z. (2017) Trade-Terrorist Evaluation Index (TTEİ), *Quality and Quantity*, 51 (1), 365-375.
- Li, Quan (2009) The effect of Transnational Terrorism on bilateral trade, (Çevrim içi People.tamu.edu) (Erişim Tarihi 10.Ekim.2017)
- Mc Kenna, J. (2005) Implication of Transnational Terrorism on Intenational Trade, (Çevrim içi www.econ.duke.edu), (Erişim, 11 Nisan 2017)
- Mirza, D. and Verdier, T. (2006) International Trade, Security and Transnational Terrorism: Theory and Empirics, World Bank Policy Research Working Paper, No: 4093.
- Nitsch, Volker ve Dieter Schumacker (2004) Terrorism and International Trade: An Empirical Investigation, *European Journal of Political Economy*, 20, 423-433.
- Pham, Cong S. Ve Hristos Doucouliagos (2017) An Injury to one is an injury to all: Terrorism's Spillover Effects on bilateral Trade, IZA Institute of Labour Economics, Discussion Paper, IZA DP NO. 10859
- Porter, Tom (2017) Brief History of Teror in Saudi Arabia, Newsweek, 29, Haziran,2018.
- World Development Indicators (2017) www.dataworldbank.org (Erişim Tarihi 10 May 2017)
- İsrail-Filistin Sorununun Tarihiçesi: 1897'den 2018'e. www.m.bianet.org/ (Erişim Tarihi 10 Mart 2018)